

HALDY DĚJINNÝCH POHLEDŮ

Martin Netočný

Krajina poznamenaná lidskou činností je nazývána krajinou kulturní. Znamená to, že se stala součástí společenského dědictví a její podstata je pozměněna člověkem. Díky tomu je v ní také možné číst, jako v otisku naší historie. Nejvýraznější stopy souvisejí s érou technické a průmyslové revoluce. Takovými stopami jsou i důlní odvaly neboli haldy v okolí Ostravy, které v posledních desetiletích procházejí nákladnými rekultivacemi. To, co se na první pohled jeví jako estetické zvelebování, však znamená i nebezpečné zahlazování dějin.



Daniel Balabán: Vrstvy, 2001, olej na plátně, 200 × 160 cm

BEZÚČELNÁ PROCHÁZKA

V roce 1336 podnikl italský básník Francesco Petrarca výstup na horu Mont Ventoux, která vyrůstá z roviny Provence, jen několik desítek kilometrů východně od Avignonu. Podle Petrarkova pozdějšího svědectví šlo o cestu naplněnou vnitřním poznáním a rozjímáním o neprobádaných koutech duše. Na vrcholu se potom zbrocený humanista zadíval do krajiny, která se před ním otevřela. Klikatý tok řeky Rhôny ústící do Středozemního moře na jedné straně, na druhé štíty Alp, které vytvářely nekompromisně vysoký horizont. Uchvácen výhledem otevřel na náhodné stránce filozofický traktát *Vyznání* z pera svatého Augustýna. Chvilí v něm četl a následně jej s bouchnutím zavřel. Vybraná část totiž obsahovala světcův názor na klamnost vyznávání esteticky poutavých komponentů přírody a varovala před přílišným odklonem od poznání vlastní duše a její cesty k Bohu.

Petrarca po tomto zážitku sestoupil mlčky do údolí. O několik let později sepsal zprávu o prvním zdolání hory Mont Ventoux. Podle geologa a spisovatele Henrika Svensena se toho dne zrodil alpinismus a ona téměř dvoutisícová hora je tak z kulturního hlediska důležitější než mnozí světoví velikáni. Petrarca však z vrcholu pozoroval krajinu výrazně odlišnou od té, kterou dnes můžeme vidět na záběrech ze závodu Tour de France, jehož etapa tuto oblast protíná. Přestože sem zástupy turistů jezdí obdivovat domnělou „původní autenticitu“, stejně jako většina regionů Evropy prošla i tvář Provence v posledních dvou stoletích svébytným vývojem.

Svatý Augustýn ve *Vyznáních* varuje před nástrahami panteismu. Představa, že vše, co jest, je z podstaty božské, sice koresponduje s řadou pozdějších renesančních myšlenek, pro Petrarca byla ale zvolená pasáž natolik šokující, že jej donutila k předčasnému ukončení výletu. Spis o výstupu na Mont Ventoux je nicméně pozoruhodný řadou svébytných alegorií a citlivým vhladem popisujícím procházený biotop. Augustýnův traktát vznikl mezi léty 397 a 398, tedy téměř 1400 let před průmyslovou revolucí, která se stala klíčovým akcelerátorem proměn nejen společnosti, ale také kulturní krajiny. Při výstupu na libovolnou haldu v okolí Ostravy se tomu, kdo tak učiní, naskytne pohled do nitra kolektivní historie. Terén rozpínající se směrem k Polsku je živoucím otiskem dějin posledních desetiletí. Sledování poklesů vzniklých poddolováním i navršeného materiálu důlních odvalů představuje ve vizuální zkratce industriální činnosti regionu. Pohled do takovéhoho prostoru neznamená ztrátu sama sebe, jak o ní píše svatý Augustýn, nýbrž přímou konfrontaci s povahou kolektivního Já, které viděné v nedávné historii utvářelo.

Hlušina z dolu Stalin: pracovní rukavice, pravěké sedimenty, uhlí a podrážka havířské boty
Výhřez antropogenního materiálu z masivu haldy





BEZÚČELNÍ FURIANTI

Henrik Svensen v knize *Uhranuti výšinami* pozdvihuje Petrarcovo gesto autonomního horského výstupu do roviny iniciačního aktu, který stál u zrodu nového vnímání krajiny. Středověk horské masivy často zavrhoval a přisuzoval jim obskurní mytologické vlastnosti, což se odráželo i v jejich zpodobňování v soudobém malířství. To, co Petrarca podnikl ve světě fauny a flóry, je ne nepodobné dandyovskému flanérství, které se v městském prostředí začalo prosazovat až v 19. století. Bezúčelný výlet do přírody spojený s jejím nekonvenčním pozorováním je strategie typická pro turismus, jehož rozmach je spojen právě s průmyslovou revolucí.

Modernistický přístup ke struktuře ulic i reliéfu rozléhajícímu se tam, kde městská zástavba končí, je ryze pragmatický. Historik a teoretik vizuální kultury Nicholas Mirzoeff v knize *Jak vidět svět* navrhuje dělení měst s ohledem na jejich vývoj započatý změnami v polovině 19. století. Charakter metropolí lze podle něj postihnout s pomocí třech kategorií. Jednak jsou to „města imperiální“, jejichž uspořádání je určováno technologickou a průmyslovou expanzí, následně „města rozdělená“, u nichž je uspořádání určováno politickými vlivy 20. století, a nakonec „města globální“, disponující flexibilní strukturou, která bortí všechny zažitě konfigurace. S ohledem na dějinný vývoj Ostravy si v jejím případě můžeme být jisti tím, že jde o město imperiální, vybudované pro potřeby expandujícího průmyslu, jak ale ještě uvidíme, lokální dění posledních let ho doplňuje také o aspekty „města globálního“.

Mirzoeff se při definování „imperiálního města“ opírá o vývoj Paříže, jejíž urbanistické uspořádání bylo radikálně měněno řadou mocenských rozhodnutí, počínaje asanací centra za vlády císaře Napoleona III. Podobu veřejného prostoru tedy v určitých letech zcela určoval politický pragmatismus. Jevem, který do této mozaiky nezapadal, byl vznik zmiňované vrstvy dandyů. Ti se nad racionalizovanou podstatu města pojímaného jako stroj dokázali povznést, a vymanit se tak z ustáleného pojetí času ovlivněného nástupem továrních směn. Nezáčastněni pozorovatelé mechanismu moderního města platili za svou pozici daň spočívající ve vyobcování na okraj společenského dění. Tato jejich pozice jde přitom ruku v ruce s podstatou samotného dandyismu. Stát v centru a na periferii zároveň zakládá výlučný úhel pohledu, kterým chtěli důvtipní pozorovatelé města disponovat.

ÚČELNOST POHLEDU

V podobné pozici se během svého výstupu na Mount Ventoux ocitl i Petrarca. Průkopnictví je nutně spojeno s ohledáváním okrajů, tedy periferií. Z jeho psaného svědectví jsou dodnes patrné pochybnosti, které ho při fyzicky náročném stoupaní provázely. Postup řidnoucím lesem mu ale zpřístupnil dosud nepoznanou pozici, při které se efemérní součásti vnějšího světa promítaly do poznání sebe sama. Popisy toho, co viděl, provázené jakousi sebeidentifikací, mají mnohem blíže k těkavému myšlenkovému proudu než k odtažitě analýze kognitivní činnosti mozku. „To, co jsi dnes opakovaně zažil při výstupu na tuto horu, se stává tobě i mnohým jiným při cestě k požehnanému životu. Lidé to však takto nevnímají, protože pohyby těla jsou jednoznačné a vnější, zatímco pohyby duše jsou neviditelné a skryté,“ praví Petrarca sám k sobě, když po cestě naplněné blouděním spočine v údolí. Podobnou zkušeností procházeli i dandyové, kteří ze své pozice pozorovali zabaňovaný chod „imperiálního města“ s jediným politicky stanoveným cílem – ekonomickou expanzí.

Text renesančního literáta se logicky odvíjí od skutečného charakteru lidského vidění. Ona těkavost totiž není přítomna pouze v pohybu oka, jež je dle zjištění dnešních neurovědců pouhým vstupním portálem informací do našeho těla, ale především v samotném mozku, kde to, co nazýváme vidění, skutečně probíhá. Kapitola v Mirzoeffově knize s názvem *Jak o vidění přemýšlíme* shrnuje aktuální poznatky týkající se zpracování vizuálních informací v naší mysli. Název knižního oddílu odkazuje k jednomu z nejfrekventovanějších motivů filozofie 20. století, který by se také dal shrnout o něco kratším titulkem: „Jak viděním myslíme.“

Podstata vidění je založena na mnohem fluidnějším a interaktivnějším neuronovém procesu, než jsme si dříve připouštěli. Způsob

zpracovávání vizuálního vjemu se tak v závislosti na společenských požadavcích kladených na naše mozky v průběhu času proměňuje. K výrazné změně v tomto směru došlo zřejmě i v posledních dvaceti letech v důsledku expanze virtuálních platform a informačních technologií. Zatímco období průmyslové expanze vyžadovalo jasné soustředění na jediný pracovní úkol, dnes je kladen důraz na „multitasking“, na potřebu sledovat větší počet různých zdrojů informací najednou.

Ve vědecké praxi aplikuje „multitasking“ ekologie. Obor, který eklekticky slučuje jednotlivá odvětví do komplexního celku, si od počátku klade za cíl studium vazeb napříč všemi druhy. Na rozdíl od paradigmatu nastaveného tradiční vysoce specializovanou vědou tak nestuduje jednotlivé živočichy a zvířata, ale to, co mezi nimi vzniká. Předpokladem je mezioborová interakce a schopnost zabývat se více věcmi najednou. Je evidentní, že tuto skutečnost neodstartovala samovolná změna členění vědeckých disciplín, nýbrž jiný úhel pohledu na předmět zkoumání. Tento typ proměny ale neproběhl pouze v oblasti exaktních věd, podobně také francouzská strukturalistická filozofie se zabývá studiem souvztažností.

ÚČEL HROMADY

Henrik Svensen si ve zmiňované knize všímá určitého jazykového jevu, který koresponduje s osvětskou změnou v chápání horských masivů. To, co je pro nás hodnotné, označujeme často jako vysoké. Na druhé straně významového spektra leží to, co pro nás valnou cenu nemá a co charakterizujeme přívlastkem nízké. Hory, které středověk chápal jako nebezpečné a podvrtné, se během 18. století staly symbolem krásy. Pokud jde o to, co se od průmyslové revoluce odehrálo v Ostravě, dobývání nerostného bohatství stovky metrů pod zemským povrchem by bylo tou doslova nejpokleslejší lidskou profesí.

Francouzský přírodovědec Georges Cuvier přišel v 19. století s teorií, podle které je zemská kůra v pravidelných cyklech otáčena a život vzniknuvší na pohostinné části tektonické desky je tímto aktem nahrazován životem jiným, započatým na straně doposud nasměrované k zemskému jádru. Urbanista Radovan Lipus zmiňuje tuto překonanou vědeckou tezi v knize *Scénografie Ostravy* a několik stránek dále vymezuje fenomén důlních odvalů pomocí jazykové analýzy: „Slovo halda pocházející z německého die Halde – návrší, hromada je kromě svého prvotního geomorfologického významu spojováno s ohromným množstvím, navršením, nakupením i v přeneseném slova smyslu – halda knih, nádobí, prádla, odpadků. Za tímto navršením se většinou skrývá pocit čehosi úmorného, jakési vyčerpávající činnosti. Halda knih, kterou je třeba urychleně prostudovat, halda nádobí, kterou je třeba umýt, odpadky, které je třeba zlikvidovat.“

Neviditelné hromady „nízkého“ kamení vytaženého z hlubin země určitě nezapadají do obrazu *imperiálního města*. Svou podstatou nepředstavují krásu hor, kterým by jejich bezúčelnost dokázala společnost odpustit. Po ukončení těžby ve většině revíru dokonce ztrácí i původní pragmatický význam odkládiště nepotřebné „hlušiny“. Haldy jsou podobné dandyům a díky specifické povaze ostravského urbanismu mají zároveň schopnost balancovat mezi periferií a centrem jako v případě známého odvalu Ema. Na rozdíl od nezáčastněných pařížských flanérů ale nevzhlíží k horizontům budoucnosti. Jejich existence je otiskem nebo indexem minulosti. Sociolog Petr Gibas by možná řekl, že nás haldy na periferii straší jako příznaky uzavřené historické etapy.

V momentě ztráty původní funkce se ke slovu dostává předem naprogramované aparátní rozhodování v mezích zákonné normy. Rekultivace u nás má velkou tradici sahající až do poloviny padesátých let a slovní spojení „česká rekultivační škola“ se v oboru stalo dávno zavedeným pojmem. Poslání tvůrců nové krajiny je definováno horním zákonem platným od roku 1988, podle kterého je prostor přetvořený těžbou nutně navrátit do roviny zemědělského nebo lesnického užívání. To, co z praktického hlediska přestane dávat smysl, se v duchu poslání „imperiálního města“ stane znovu účelným. Současně by nám však nemělo uniknout, že Ostrava se ke své industriální historii hlásí jen polovičatě, a to především ve chvílích, kdy to vyhovuje místním politickým zájmům. Ve světle vývoje posledních let se přibližuje spíše „městu globálnímu“. Tato konfigurace

v sobě nese schopnost kamuflovat vše, co nezapadá do dnešních představ o tom, co je akceptovatelné, představ opětovně nastavovaných mocenským aparátem. Ten už ale dávno nepředstavuje jen stát, nýbrž i soukromé subjekty.

Podobně jako určoval ekonomický potenciál charakter „imperiálního města“, určuje dnes i rychlé změny v povaze *města globálního*. Haldy jsou kvůli svému specifickému původu, praktické nevyužitelnosti a zdánlivé estetické nepřitažlivosti přesně tou částí industriálního dědictví, kterou společnost ráda zamlčuje, pokud ji přímo nelikviduje. Současná forma rekultivací je však motivována také ekonomicky. Rozpočty projektů majících za cíl zahladit dopady těžby se často pohybují v desítkách i stovkách milionů korun. Systém „globálního města“, které rovněž pulzuje kolem imperativu růstu, tím uzavírá svůj vnitřní cyklus. Vynaložením značných finančních prostředků na rekultivaci jsou vytvářeny nové pracovní pozice. Výsledkem jejich působení je pak navrácení ekonomického potenciálu místům, která jej vlivem lidské činnosti vyčerpala. Tento narativ se jeví srozumitelný i většinové společnosti, která proces transformace bez odporu akceptuje.

BEZÚČELNÁ HISTORIE

Obvyklá forma rekultivace představuje modelový případ toho, jak konfigurace „globálního města“ přistupuje k nevyužitým výsekům urbánního prostoru. Existují ale i alternativy, které jsou z hlediska ekonomické rentability chápány často jako bezúčelné nebo jen s těžší využitelné. Veřejně neexponovanou hodnotou, kterou ostravské haldy disponují, je jejich ekologická biodiverzita. Přírodních vědy dlouhodobě ukazují, že se specifické podmínky postindustriální krajiny v kombinaci s přirozeným druhovým vývojem vedou ke vzniku biotopů, ve kterých se hromadně usazují ohrožená zvířata i rostliny. Nezáměr o postmontánní městskou periferii v devadesátých letech vytvořil unikátní prostor pro migraci druhů, které jinde ohrožuje zemědělská činnost. Svěbytnou syntézou předchozí lidské činnosti a adaptability biotopů se naplnily niky, u kterých by to ještě před třiceti lety málokdo čekal.

Vedle toho představují haldy „místa paměti“, jak o nich píše Pierre Nora. Umělé hory vyskládané z vytěženého kamene jsou nejen připomínkou doby postupného nástupu antropocénu, současné geologické epochy charakterizované důsledky lidské činnosti, ale především dávají nahlédnout do historie sahající až k počátkům života na zemi. Ve vrstvách odvalů najdeme sedimenty dávného mořského dna i otisky pravěkých rostlin a zvířat. Havíři, kteří se ze svých slojí hluboko v zemské kůře dostávali na povrch stejnými kovovými klecemi jako jimi vytěžený materiál, míjeli vrstvy usazeného času. Samotná těžba horniny s vysokým energetickým potenciálem vzešlým z transformace biologického materiálu je aktem, ve kterém se lidská přítomnost potkává s pozůstatky epoch spjatých se zcela jiným druhovým vývojem.

Po zasypání šachet a zahlázení většiny důlní architektury na povrchu jsou posttěžební útvary jediným přímým dokladem toho, co bylo původcem imperiální expanze regionu. Pohled na monumentální odvaly neskouzává po jejich povrchu, ale zvláštními průrvami se zavrtává do jednotlivých pater historické skládačky. Krajina se tak stává jakousi intelektuální hádankou, jejíž čitelnost neohrožuje ani samovolné zarůstání neprostupnou křovinatou džunglí. Rostlinní kolonizátoři hald jsou totiž pouze další vrstvou navršenou na sedimentech předchozího spletitého příběhu – představují součást zmiňovaných děr, které nám umožňují čtení lokální paměti.

Standardně provedená rekultivace tento plastický vhléd zplošťuje na jedinou realitu tvořenou umělou skryvkou zeminy, kterou bagry zpravidla překrývají původní terén. Vzniklý reliéf je prostý veškerého ukotvení v místě a působí často nepatřičně. Oko diváka klouže po homogenním povrchu táhnoucím se v mírném srázu tam, kde ještě přednedávnem vyrůstal ostrý hřeben. Dychtivý mozek touží po vizuální potravě, kterou mu krajina okleštěná o vlastní historii není schopna poskytnout. To, co nám rekultivátoři předkládají, je jediný soustředěný pohled. Tedy přesně ten typ pozornosti, který vyžadovala industriální společnost po továrních dělnících. Nepřetvořené haldy proti tomu vyžadují *multitasking* a specifické interaktivní pole průzkumu. Logicky jsou tak v současnosti atraktivní právě pro

ekology. Ti zde mají možnost zkoumat nepřeborné množství vznikajících vazeb mezi rostlinnými a živočišnými druhy, jejichž podstata je reprezentována také vizuálně. Geomorfologie zároveň strukturu těchto útvarů nahlíží z hlediska historických procesů, a důlní odval se tak před námi začíná jevit jako interdisciplinární fenomén.

Nutí-li nás ostravská posttěžební příroda k přemýšlení svou vizualitou, je její bezohledná rekultivace podobná terénní lobotomii. Historické skutečnosti, které kvůli tomu upadnou do roviny kolektivního zapomení, se systém čas od času snaží artificialně obnovovat. Na území vesnice Doubrava, která leží jen pár kilometrů od Karviné, vyrostl před deseti lety zábavní park zaměřený na prezentaci epochy dinosaurů. Spíše než prostředek k hlubšímu porozumění ale tento areál připomíná hollywoodský blockbuster *Jurský park*. Jeho první díl se v kinech objevil v roce 1993, posledním pokračováním zatím čtyřdílné série se stal před čtyřmi roky *Jurský svět*. Stejně jako pokračující filmová série vytěžuje ekonomický potenciál tématu vyhynulých veleještěřů i Dinopark zbudovaný na zre kultivovaném území. Pohyblivé sochy obřích plazů jsou spíše spektaklem pro výletníky než obnovným vzhledem do bohatství světa ukrytého pod přetvarovanými kopci.

Nicholas Mirzoeff se při své definici globálního města vztahuje mimo jiné k příkladu Berlína, kde byl v roce 2006 zbourán socialistický Palác republiky, aby jej nahradila napodobenina zámku rodu Hohenzollernů z osmnáctého století. Stavba realizovaná na historickém půdorysu bude mít jednu skleněnou stěnu. „Falešný zámek spojuje dějiny králů a královen s architekturou globálního obchodního centra. Je to skoro historické, ne však docela,“ shrnuje Mirzoeff svou analýzu. Citát stejně tak dobře vystihuje povahu karvinského dinosaurního lunaparku.

BEZÚČELNÝ ZNAK

Motivace k zahlazování jemnozrné struktury hald se nemusí nutně nést v duchu mocensko-ekonomických zájmů. Důvod, proč je širší veřejnost současně podobě rekultivací spíše nakloněna, souvisí možná také se sémiotickou neuchopitelností, kterou v sobě důlní odvaly zrači. Umělé hory Ostravska je nutné nahlížet jako Lipusovu „die Halde“, tedy jako něco nehomogenního a necelistvého. Ona fragmentárnost spočívá především ve fyzické rovině těchto svěbytných útvarů. Jako je hromada knížek nebo špinavého nádobí dělitelná na obsažené předměty, je i halda množinou, kterou je možné rozebrat stejně, jako byla navršena. Jde tedy spíše o syntakticky komplikovaný shluk nesmírného počtu znaků.

Haldy se tím znovu přibližují společenskému postavení danďů. Ocitají se v pozici, které soudobá vizuální kultura nerozumí. Mainstreamové uvažování o průmyslové krajině nám může přiblížit analogie s příběhem většiny zemědělských ploch. Ty prošly před více než půlstoletím radikální změnou, která se vepsala také do jejich vizuality. Uměle scelené plochy nebyly ani po roce 1989 uvedeny do stavu své původní fragmentárnosti. Další a další generace jsou tímto utvrzovány v představě, že nekonečné lány polí jsou něčím normálním. Podobnou proměnou prošlo také vnímání ostře žluté barvy, která se v tuzemské krajině objevila kvůli plošnému výsevu řepky olejky na přelomu milénia.

Vizuální kolektivní paměť je, jako každá paměť, náchylná nejen k zapominání, ale především k lenosti. Komplikovanou realitu znakově různorodého prostředí má tendenci „sclouvat“ jedním všeobjímajícím významem. Stejně jako byla zemědělská krajina zjednodušena eliminací remízků a mezí, dochází efektivnímu zjednodušení při rekultivacích krajiny průmyslové. Výslednou homoli překrytou kobercem umělé skryvky pak jazyk bez obtíží pojmenuje jako horu nebo kopec. Rozrůzněnou a komplikovanou povahu skrytých útrob „kopce“ ale vystihne i nadále německé „die Halde“, tedy množinu, která svou autonomní nezáčastností vůči okolnímu dění propokuje k sanaci.

Rekultivované útvary dodnes působí nepatřičně. Každý, kdo si pamatuje původní podobu reliéfu, ví, že nejde o skutečnou prezenci toho, co běžně označujeme pojmem kopec, ale o prázdnou kulisu, falešnou fasádu, simulakrum, jakýsi geomorfologický podvod. Uměle vytvořená „hora“ se pod vypěstovaným trávníkem stydí za svůj antropogenní původ. Kopci, který nově získanou podobou popírá svou historickou podstatu, nikdo v posledku neuvěří.





Industriální krajina s lidskou stafází, Ostrava na konci 60. let, foto: Archiv města Ostravy

BEZÚČELNÁ HRANA

Rámec, který zkoumání živočišné i rostlinné říši propůjčuje ekologický diskurs, má mnoho společného s významotvornou funkcí jazyka. Podobně jako se pozornost současných přírodovědců ubírá ke zkoumání vzájemných vazeb napříč společenstvy biotopů, je i v sémiotickém zkoumání podstatnější mezera mezi znaky než znak samotný. Užitím této strategie se pozornost obrací ke struktuře textu, tedy k prolukám mezi slovy, které na první pohled nic neznamenají. Při bližším ohledání však dochází ke kýženému rozpoznání vazeb tvořících zkoumané významové pole.

Historička a kritička umění Rosalind Krauss se v eseji *Surrealistické podmínky surrealismu* pomocí podobného uvažování snaží popsat povahu surrealistické fotografie. Pracuje přitom s pojmem „rozmezeření“ označujícím prostor, kde se sémantika všech obrazových znaků setkává a vytváří význam nekomunikovatelný běžnými znakovými prostředky. Podobně jako surrealistická fotografie a koláž na tom jsou haldy kamene vytěženého z hlubin země. Při pohledu na mezery oddělující jednotlivé kusy horniny a jiného materiálu, který se do směsi během procesu těžby dostal, můžeme začít přemýšlet nad historickou syntaxí této jedinečné množiny. Sympokost odvalu je tak klíčem k jeho skutečnému pochopení. Každý kus hlušiny znamená jeden dějinný pohled do pravěku i do poslední dvou staletí dějin naší průmyslové společnosti. To, co napsala Krauss o vztahu surrealismu a technického obrazu, je aplikovatelné i na postindustriální krajinu, v jejímž složení a uspořádání je indexikálně zaznamenán její antropogenní původ.

Fotografie je zároveň perspektivní technikou zobrazení, a vždy tak nutně reprezentuje výsek „světa“ vymezený rámem obrazu. I tady se ale můžeme v souvislosti s problematikou hald při troše snahy k fotografii odkázat. Skrytou realitu, která se ocitla za hranou viditelného, představuje krajina po rekultivaci. Historické svědectví skryté pod nánosem uměle navezené zeminy je postaveno mimo záběr. Turista, který tudy prochází, je odstřížen od „paměti místa“ a jakákoliv snaha o vizuální „multitasking“ nebo intelektuální čtení je mu fyzicky znemožněna. A pokud mám pokračovat v analogii mezi fotografií a postindustriální krajinou, turista se zde ocitá na druhé straně snímku. Rekultivací původně bohatá výpověď oněměla. Zadní strana je bez významu a pod dokonale hladkým, ale prázdným povrchem nově vytvořené reality se skrývají haldy dějinných pohledů. ●

Martin Netočný je dokumentarista a vizuální umělec pocházející z Ostravy, který se dlouhodobě zabývá problematikou postindustriální krajiny.